

Синдром „етничког чишћења“

(Критички приказ књиге Еда Валијамија Доба у паклу)¹

Оливер Потежица

„Највеће глупости су се увек дешавале уз једнодушност. Опште мишљење није обавезно најбоље, нити најобавештеније. Унапред створено мишљење се ретко када одриче жртвеног јарца, а прикривање стварних чињеница није у сагласности ни са истином, ни са општим интересом“ (Жерар Бодсон, *Европа лудака или разбијање Југославије*).

Вероватно би сада било веома тешко пронаћи било којег озбиљнијег политичара или новинара у свету који још верује у „масовна силовања“, „концентрационе логоре“ и све остале приче из познатог репертоара „етничког чишћења“ за једнократну политичку употребу, које су настале и биле коришћене у медијском рату против Југославије и српског народа, посебно у првој години грађанског рата на просторима бивше републике Босне и Херцеговине. Већ је тада указивано да је такав „информативни тероризам“ имао двоструку намену – да буде инструмент за стални политички и медијски притисак на Југославију и српски народ у целини, као и за наметање дефанзивне позиције на међународном плану, с једне стране, а са друге стране за оправдавање и легализовање необјективне, пристрасне и једностране политике великих сила у односу на збивања на просторима претходне Југославије како пред најширим јавним мњењем, тако и пред другим међународним чиниоцима.

¹ Књига Еда Валијамија Доба у паклу – објашњење рата у Босни (*Ed Vulliamy: Seasons in Hell – Understanding Bosnia's War* објављена је у Лондону средином 1994. године, у издању издавачке куће Сајмон енд Шустер (Simon & Schuster). Књига је заправо, (неуспели) покушај објашњења разлога грађанског рата који се води у бившој републици Босни и Херцеговини на основу информација и утисака Еда Валијамија, прикупљених током његових боравака у тој сецесионистичкој републици претходне Југославије у прве две године рата (1992. и 1993). Због свог „покривања“ грађанског рата у бившој југословенској републици Босни и Херцеговини и бројних чланака у његовом матичном листу „Гардијен“ и целокупној британској штампи, Ед Валијами је 1992. године добио годишњу награду као најбољи британски дописник из иностранства, као и специјалне награде Британског новинарског удружења и организације Амнести интернешнел.

Наведени медијски „трикови“ сада су све ређи. Користе их, углавном, у пропагандним наступима муслимани и Хрвати (на пример, у последње време се понавља прича о „концентрационим логорима“ у СР Југославији, што је потпуна бесмислица) или, понекад, исламске земље, наравно у сарадњи с Хрватима и муслиманима. Коначно, доследна и конструктивна политика СР Југославије, уз офанзивније постављање на информативном плану, умногоме је смањила могућност за такав политичко-пропагандни наступ, који је понекад, у последње време, почео да се враћа својим ауторима као бумеранг. Међутим, наведене приче из репертоара „информативног тероризма“ још увек нису без трагичних реперкусија.² Довољно је видети, већ у првим данима рада тзв. Међународног трибунала за бившу Југославију, како се на инквизиторски начин тај „информативни тероризам“ претвара у „правосудни тероризам“ ради даљих притисака и легализације бруталне политике великих сила, барем на побочном правцу. А, сувишно је говорити да је пристрасни Међународни трибунал за ранију Југославију пао већ на свом првом „испиту“, јер се и очекивало да ће та судска фарса бити уперена искључиво против Југославије и српског народа.³ Наиме, тај наводни суд (ту институцију је, супротно међународном праву и општим правним и демократским начелима, створио Савет безбедности ОУН) основан је и делује по принципу „кадија те тужи, кадија ти суди“ (значи, супротно свим цивилизацијским тековинама у праву), а почео је са радом док још није окончан грађански рат у бившој југословенској републици Босни и Херцеговини, што у потпуности онемогућава његов (објективан) рад у целини – и на плану судске процесуре, и на плану примене материјалног права и на плану утврђивања чињеница. При томе, наравно, нико разуман неће тврдити да и у српским редовима није било ратних злочинаца и да није било појединачних екцеса супротних нормама међународног права. Не треба ни сумњати да ће и Југославија и српски народ (у Републици Српској и Републици Српској Крајини) успети да се ефикасно суоче и са таквим проблемима. Али, с друге стране, не може се дозволити да се суди искључиво Србима и да Срби буду унапред проглашавани за страну која је за све крива, поготову у грађанском

² Упоредити Мирко Вранеш, *Нови светски поредак*, Београд, 1995.

³ Какве су стварне намере и политички циљеви твораца тог трибунала најбоље се може видети на основу чињенице да ће се он, из тзв. корпе ратних злочина, бавити само ратним злочинима (у ужем смислу речи) и злочинима против човечности, док неће уопште разматрати злочине против мира. Сама чињеница да није предвиђено да се Трибунал бави злочинима против мира показује да жели да се прикрије стварна одговорност за разбијање Југославије, за трагичне сукобе који су избили у том процесу и суштинска кривица великих сила у братоубилачком рату народа бивше Југославије. Јер, без разматрања кривике оних који су починили злочине против мира није могуће постићи праведно и трајно решење југословенске кризе, нити је могуће спречити даље, садашње и свако будуће, брутално и ратнохушкачко деловање великих сила. Наиме, није могуће судити људима у рововима, а пренебрегавати чињенице да су Хрватску наоружале неке суседне земље, да се муслиманима и сада преко тузланског аеродрома достављају огромне количине наоружања или да група западних марионета тражи бомбардовање Београда.

рату у којем све стране сnose одговорност, нити се може прихватити злоупотреба наведених информативних „трикова“ ради продужавања притиска.

Већ је указано на то да „ако медији могу утицати на јавно мњење и одређивати политичке одлуке међународне заједнице о најважнијим спољнополитичким питањима, онда ти исти медији, који припадају одређеним нацијама, државама и зарађеним странама – на основу фабрикованих извештаја о стварним или наводним догађајима и акцијама – могу постати најефикаснији инструмент за постизање одређених војних и политичких циљева“.⁴ Ипак, у вези с тим питањима, можда је најважнија чињеница да је са гебелсовском острашћеношћу, због политичких циљева и интереса великих сила, против једног народа поведен стравични медијски, пропагандни и специјални рат, у којем тај народ није имао баш никакве могућности да се брани (осим, наравно, истином и стрпљењем). Таквим колективним медијским (и другим) прогонима нису били суочени чак ни Јевреји у Хитлеровој Немачкој, о чему би се могло навести мноштво сведочанстава из последњих неколико година.

Целокупни политичко-пропагандни приступ великих сила, који се средином 1992. године претворио из „информативног тероризма“ у медијски рат против Југославије и српског народа, могао би се описати и објаснити кроз тада створену синтагму *етничко чишћење* (ethnic cleansing), која је настала крајем јула 1992. у америчким средствима информисања.⁵ Под тим моделом треба подразумевати информативно, пропагандно и субверзивно деловање, помоћу различитих и шокантних прича о масовним прогонима, концентрационим логорима, масовним силовањима, убијањима деце и недужних цивила, канибализму, трговини деловима људског тела, и слично, усмерено на сатанизацију једног народа и на слабљење његове политичке и укупне позиције. Основа тог

⁴ Видети уводни део Ж. Ивановића *Колапс светског новинарства на Балкану* у публикацији *Медијски рат против Срба* (на енглеском језику), Београд 1994, у издању Министарства информација Републике Србије и новинске агенције Танјуг.

⁵ Синтагма је тада по први пут употребљена у америчком часопису „Тајм“ и вероватно је „исклована“ у центрима за психолошко-пропагандна дејства америчке обавештајне службе. Прве текстове о „српским концентрационим логорима“ објавио је у истом периоду амерички новинар Рој Гатмен (касније добитник Пулицерове награде за новинарство) у листу „Њуздеј“. За тог новинара се касније испоставило да је, према писању западне штампе, био повезан с одређеним обавештајно-субверзивним центрима. Иначе, тај модел није први пут примењен у вези са збивањима на просторима претходне Југославије. То је било учињено две године раније, у првим данима стварања тзв. новог светског поретка, током рата у Персијском заливу. Тада је, наиме, лансирана теза о „промени демографске структуре становништва у Кувајту“ од стране Ирачана, а Савет безбедности ОУН донео је посебну резолуцију у вези с тим. На основу тога, после завршетка рата у Заливу, дошло је масовног протеривања „неподобних“ странаца из Кувајта, који су тамо деценијама били експлоатисана радна снага. С друге стране, током рата у Персијском заливу по први пут је почео да се примењује „неогебелсизам“ у политичко-пропагандном наступу. Довољно је само подсетити на причу о кћерки кувајтског амбасадора у Вашингтону, која је као лажна медицинска сестра сведочила пред камерама Си-Ен-Ена о бруталностима ирачких војника, што је искоришћено за убеђивање америчког јавног мњења да не треба прихватити било какве преговоре са Ирачанима ради мирног решења проблема.

приступа је у стварању привида да је „не само један читав народ жртва, већ и да је један читав народ злочиначки“, што је требало да укљони све евентуалне моралне препреке и дилеме у западном јавном мњењу у вези с политиком која се води у ранијој Југославији и, посебно, у вези с војном интервенцијом против Југославије и српског народа.⁶ Руководиоци озлоглашене пропагандне („паблик-рилејшн“) компаније „Рудер Фин“, која је водила и води пропагандне кампање за муслимане и Хрвате, готово с поносом указују да је „прекретница за постављање међународне заједнице у односу на грађански рат у Босни и Херцеговини била телевизијско приказивање српских концентрационих логора, уз пропагандну 'подршку' са сликама напада на аутобус који је превозио децу без родитеља из Сарајева – то је наелектрисало америчко јавно мњење“.⁷

У читавом том прљавом послу учествовала је група новинара из различитих западних земаља, при чему су неки од њих деловали по прецизним субверзивним „задацима“, док су неки други били преокупирани сопственом промоцијом. Основна карактеристика њиховог деловања била је информативна безобзирност и бескрупулозност, при чему се није презало ни од очигледних манипулација и понекада скоро глупавих лажи, чиме су се, на жалост, постизали (скривени и прљави) политички и информативни циљеви. Такви новинари били су претходница, односно „тројански коњ“ тзв. новог светског поретка, а по потреби су се претварали и у својеврсну „пету колону“ или у својеврсне „специјалне јединице“ (сходно добијеним задацима). Наравно, сада такви новинари, по сличном моделу, делују на свим кризним тачкама савременог света, мада би се могло закључити да су на просторима претходне Југославије протеклих година достигли политички и информативни зенит (уз разрађивање бројних метода, трикова и прљавштина).⁸

⁶ Видети уводни део Боре Мишељића *Кроз наочари, црно*, у публикацији *Догодило се да медији буду присутни*, Милићи, 1994, у издању „Боксит дд“.

⁷ Руководиоци „Рудер Фина“ су указали да се тада, на основу анкета часописа „Њузвик“, број Американаца који су подржавали војну интервенцију против Југославије и српског народа попео са 35 одсто на 53 одсто испитаника, а да се до марта 1993. број Американаца који су подржавали америчку војну интервенцију у Босни и Херцеговини попео на 67 одсто.

⁸ Веома је индикативна листа новинара којима се Ед Валијама захваљује у својој књизи за помоћ, подршку и сарадњу због чега би требало поменути неке од њих. На прво место он ставља Андреја Густинчића (вероватно сина угледног југословенског новинара Јурија Густинчића) из британске агенције Ројтерс, „са којим је провео већину незаборавних тренутака у рату“. Помињу се, такође, и Кети Џенкинс, Џонатан Лендај, Ерика Зломислић, Јан Вилијемс, Патрик Бишоп, Мајкл Монтгомери, Пени Маршал и други.

Исто тако, Ед Валијама наводи да би „босанска трагедија прошла незапажено да није било храбрости и одлучности следећих колега – из „Гардијена“ Јана Трејнора; из „Ројтерса“ Курта Шорка и Марка Хајнриха; из „Дејли телеграфа“ Роберта Фокса, Мајка Монтгомерија, Патрика Бишопа и Алекса Расела; из „Би-Би-Сија“ Кети Џенкинс, Мартина Бела, Алена Литла и Џереми Кука; из „Вашингтон поста“ Блејн Хардена и Џона Помфрета; из „Њујорк тајма“ Чака Судетића и Џона Барнса; из „Њуздеја“ Роја Гатмена; из „Нешнел паблик радија“ Тома Гејтлена; из „Асошијетид преса“ Тони Смита и Моде Билмана;

Књига Еда Валијамија⁹ *Доба у паклу – објашњење рата у Босни* архетипски је пример таквог новинарства, „модел-књига“ новинарства које се претвара у своју супротност (то обимно дело има 370 страна). Да је Ед Валијами један од највећих светских „трубача“ тзв. новог светског поретка, довољно показује застрашујући податак, који он сам наводи у књизи, да је он лично (као новинар?!) „одмах сутрадан после откривања српског логора у Омарској дао (скоро фантастична бројка) 44 интервјуа бројним телевизијским и радио-станицама широм света“. А да све буде још парадоксалније, Ед Валијами уопште не крије да је јасно сврстан уз муслиманску страну у грађанском рату у бившој југословенској републици Босни и Херцеговини. С обзиром на чињеницу да се ради о вештом професионалцу, Еду Валијамију је потпуно јасно да ће и најнеобавештенији читалац његове књиге одмах уочити његова промуслиманска опредељења и једностраности. Због тога већ у уводу своје књиге указује на то да су многи новинари били оптуживани да су промуслимански опредељени и користи већ познати и застарели идеолошко-политички речник да унапред (привидно) одбаци и побије такве оптужбе.

Ед Валијами, наиме, наводи да је „инстинкт прихватања основних принципа демократске Европе морао да доведе до сврставања уз Муслимане у Босни“. А, ти принципи су, по њему, изнад онога што људи сматрају „реалностима на терену“ или бизарних захтева да се остане „објективан“ у сагледавању расистичког насиља. „Уопште не желим да покушам да будем објективан према онима у Босни који су починили етничка насиља или онима који су их подстакли“, скоро с поносом

из „Јунајтед прес интернешнела“ Џонатана Лендаја; из „Тајмса“ Ричарда Бистона; из „Индепендента“ Роберта Фиска и Маркуса Тарнера; из „Обзервера“ Колина Смита и Викторије Кларк; из „Сандеј тајмса“ Жанин ди Ђовани и Ендрјуа Хога; из телевизије „ИТН“ Пени Маршал и Јана Вилијемса; из телевизије „АБЦ“ Тони Биртлеја; из француског „Либерсиона“ Дидије Франсоа; из шпанских „Ел Мунда“ Алфонса Роха и „Ел Паиса“ Хермана Терча; као и фотографа Стива Конорса, Корине Дуфка, Криса Хелгрена, Рона Хавива, Јона Џоунса и Цереми Стигтера.

Аутор у књизи пимиње и многа друга имена из те „медијске банде“, али се и на основу имена и информативних кућа из којих долазе тих неколико насумице изабраних новинара лако може закључити како делује тзв. нови светски поредак на информативном плану.

⁹ Ед Валијами је један од познатијих британских новинара „средње генерације“. После студија у Оксфорду, радио је као новинар у издавачкој кући „Дејли мирор“, а затим у телевизијској мрежи „Гренада“, у којој је и постигао прве успехе као новинар. За своју емисију „Свет у акцији“ добио је 1985. године годишњу награду Краљевског телевизијског друштва. У једном од највећих и најутицајнијих британских дневних листова „Гардијену“ ангажован је од 1986. године. После двогодишње „обуке“ у америчком дневнику „Вашингтон пост“, Ед Валијами је извештавао за „Гардијен“ из Румуније, Берлина и Ирака. У британској јавности су били запаженији његови новинарски серијали о мафији и корупцији. Ипак, свој највећи досадашњи новинарски успех Ед Валијами је постигао чланцима из бивше југословенске републике Босне и Херцеговине током 1992. и 1993. године. А, какви су ти чланци добро може да осветли и чињеница да је своју књигу *Доба у паклу* посветио Емиру, Фахру, Нађи и Фикрету – дакле, својим муслиманским пријатељима.

истиче Ед Валијами, а те његове речи би требало читати: „према Србима“. За њега је, с друге стране, „потпуно несхватљиво како је свет могао „скрштених руку да чита, слуша и гледа оно што се догађало народу који је жртва у овом грађанском рату“. А, те његове речи би требало читати у јасном смислу да су велике силе морале, и морају, војно да интервенишу на страни муслимана против Срба у бившој републици Босни и Херцеговини. Коначно, Ед Валијами је свестан да се његови ставови лако могу оборити и као парцијални, публицистички трећеразредни и као приче из „друге руке“. Он, стога, и указује у уводу да се књига бави „са неколико епизода из рата у којима је он лично био сведок“, унапред покушавајући да неутралише евентуалне приговоре и критике.

Књига Еда Валијамија је, дакле, посвећена „етничком чишћењу“ у бившој југословенској републици Босни и Херцеговини. Аутор наводи да се грађански рат у Босни и Херцеговини водио на два главна „фронта“ – око градова, које су Срби брутално „давили“ (попут Сарајева), и у сеоском залеђу, где је рат вођен у виду „расистичког насиља“. Међутим, у књизи *Доба у паклу* релативно мало пажње посвећује ратним дејствима у градовима (само онолико колико је то у функцији доказивања његових теза о „етничком чишћењу“), а у највећем делу књиге говори о „концентрационим логорима“, „масовним протеривањима“, „силовањима“ и сличном из познатог репертоара прича западне штампе о „етничком чишћењу“. После пажљивијег читања књиге и после упоређивања онога што наводи Ед Валијами са стварним развојем догађаја на просторима те сецесионистичке југословенске републике може се закључити да књига *Доба у паклу* – објашњење рата у Босни открива, заправо, суштину синдрома „етничког чишћења“, односно политичко-пропагандне злоупотребе збивања у највећем грађанском рату савременог света ради остваривања ширих циљева и интереса стварних „господара рата“ из иностранства. У страниј штампи се указује да је Ед Валијами био „први новинар који је посетио српске концентрационе логоре“¹⁰ и први извештач који се придружио избеглицама у „другом таласу српског етничког чишћења Муслимана“ током њиховог пешачења преко босанских планина и бојних поља. Ради давања незаслуженог кредибилитета Еду Валијамију, указује се и на то да се он излагао опасности на бојним пољима у Босни и Херцеговини, да познаје ту земљу и људе (иако је јасно да је то само део тих људи – муслимани), као и да о њима пише у једном живописном и емотивном маниру.

¹⁰ Ед Валијами наводи да је у својим интервјуима често морао да објашњава разлику између Омарске и Аушвица, при чему истиче да је током 1992. године избегавао да користи термин „концентрациони логори“. Касније је закључио да је управо тај термин најпогоднији, јер су Омарска и друга слична места у Босни и Херцеговини, по њему, „локације на којима се концентрише становништво пре његовог насилног депортовања и где се то становништво у том

Није тешко закључити да је приступ Еда Валијамија крајње симплификован („црно-бели“), сличан јефтинијим вестерн-филмовима, као и да је супротан основним постулатима новинарске професије. Уз претходну тврдњу да је рат у Босни и Херцеговини најстрашније војно иживљавање у Европи од пада Трећег рајха, Ед Валијами својим читаоцима сервира закључак да иза тог лавиринта насиља стоји проста шема – иза понижења, десетковања и издаје босанских муслимана и њихове идеје о унитарној Босни и Херцеговини стоје две ривалске балканске силе (Србија и Хрватска), док је међународна заједница својим пасивним понашањем веома много утицала на „издају Муслимана“, о којој острашћено говори Ед Валијами. Међутим, развој догађаја на просторима бивше југословенске републике Босне и Херцеговине после објављивања те књиге оповргао је многе наводе и закључке Еда Валијамија, очигледно откривајући да је књига *Доба у паклу* била намењена за једнократну политичку употребу. На пример, Ед Валијами је потпуно превидео антисрпску „љубав“ Хрвата и муслимана с почетка грађанског рата у Босни и Херцеговини, а није био у стању ни да предвиди да ће ту „неприродну љубав“ страни чиниоци поново оживети пре нешто више од годину дана.

Тешко је, заиста, прихватити оцене о Валијамијевом живописном и емотивном стилу, јер он своје утиске из Босне и Херцеговине своди на јефтине приче из „друге руке“, које чак ни новинарски нису добро обрађене. Он, на пример, препричава глупе вицeve из сарајевске чаршије о „раји“ и „папцима“, не схватајући да се и у тим причама налази део објашњења за поводе избијања тог крвавог братоубилачког рата. Ед Валијами доказује српску „злочиначку природу“ на основу записника о саслушању једног четника (Драгутина Оћка?) од стране хрватско-муслиманских усташа из 1942. године. У фуснотама своје књиге он чак и не крије да му је тај податак сервиран у муслиманским пропагандним центрима у Сарајеву. Помињу се, такође, „Топ листа надреалиста“ и Зимске олимпијске игре у Сарајеву, за које је сада све јасније да су биле у функцији (на политичком и обавештајном плану) догађаја који су у претходној Југославији уследили почетком деведесетих година.

Конфузно и збркано Ед Валијами у своје „импресије“ убацује Аркана, мајора Милутиновића из Бањалуке, „слике“ из Козарца, „утиске“ из Омарске. Говори и о муслиманским „херојима“ Фикрету Алићу, Емиру Тици, команданту Десете муслиманске планинске бригаде

периоду мучи, пребија и убија“. Тај британски новинар наводи, такође, да основна тема његове књиге није „повлачење паралела између нацистичких логора и логора у Босни и Херцеговини или намера да се повреде осећања оних који су преживели нацистичке холокаусте“, већ да је пре свега реч о покушају да се покаже да „иза нацистичких пројеката и садашњих балканских прогона стоје исти политички резони“.

Мушану Топаловићу, „ратном злочинцу“ Бориславу Хераку, „глупавим Србима“, ¹¹ сусретима са „силованим“ женама, обичној девојци из Сарајева Сенади Кресо, ¹² шверцу војника УНПРОФОР-а (при чему, наравно, помиње само Украјинце). У књизи се могу наћи и фотографије, од којих неке чак и трагикомичне, као, на пример, она на којој неки војник држи одсечену главу пластичне лутке из неког кројачког излога. Заиста, мора се поставити питање да ли је било ко на Западу толико наиван да не види такву „намештаљку“. Наравно, Ед Валијама не пропушта да помене ни срцепарајућу и изанђалу причу о „шекспировској љубави“ муслиманке Адмире Исмић и Србина Бошка Брчкића из Сарајева, која је често пропагандно коришћена на Западу.

Стил писања Еда Валијама, такође, носи снажна обележја његових идеолошко-политичких опредељења. То се потврђује кроз његове острашћене, ригидне и нефлексибилне ставове, „лепљење етикета“, квалификације и скоро насилно наметање закључака и ставова читаоцима. У књизи се митинг на Газиместану 1989. године квалификује као „скуп српских пијанаца“, док се за претходну Југославију користи израз „оно што се на леп начин звало Југославија“. Као и за неке друге његове плаћене новинарске саборце, највећи кривац за трагична збивања на просторима претходне Југославије јесте председник Србије Слободан Милошевић, „који је оживео, изманипулисао и ослободио великосрпске захтеве“. Такве квалификације се сигурно не би чуле да је руководство Србије остало пасивни посматрач разбијања СФР Југославије од стране Запада и довођења Србије у вазалски положај у односу на неке велике силе. С друге стране, идеолошко-политичка опредељења (наравно,

¹¹ Ед Валијама наводи, на пример, како је њихов новинарски „оркестар“ једном зауставио нека српска патрола на путу: „Издвојио се један онижи, плавокоси човек са аутоматском пушком. Пришао је нашим колима машући оружјем немирно и нервозно. 'Ко сте, онда, ви? Тито? Туђман? Да ли сте комунисти или Хрвати?' Користити страни језик са таквим човеком је било опасно, па сам изигравао глувонемога. Андреј Густинчић из 'Ројтерса' је почео да разговара са њим, кроз шалу и не без опрезног поштовања, колико је то био у стању. Грешком смо упали у све то. 'Сви сте ви ионако усташе', закључио је тај човек. 'Ипак, дајте ми цигарете'. Био је то захтев, а не тражење. Пијанац је отворио понуђену паклу и ишчупао нам је брисаче са ветробрана“ (стр. 131).

¹² Речи те „обичне“ девојке као да су преписане из уџбеника за пропаганду и сваки озбиљнији читалац може схватити да је та „обична“ девојка, у чијој је кући Ед Валијама био гост, службеник муслиманске владе. „Називају је федерацијом, конфедерацијом, унитарном државом. Неки говоре о поразу, а ја о издаји. Издаји од стране света и наше владе. Веровали смо. Нисмо били цинични као други. Били смо наивни. Само због тога што смо у праву били смо нападнути. Мислили смо да ће свет нешто предузети, верујући у Уједињене нације и све те конвенције. У међувремену, убијено је преко 300.000 људи. Када се сетим свега, мислим да смо били осуђени оног тренутка када је председник Буш почео да говори о 'хуманитарном кошмару'. Колико смо тада били глупи. Не, дакле, политички или војни кошмар, већ хуманитарни кошмар. Па чак и тај кошмар се лечио погрешним лековима“, каже Сенада Кресо. Политичко-пропагандне поруке тих њених речи су потпуно јасне. Као и читава књига Еда Валијама, оне се могу свести на једно – свет (читај Запад) мора да потуче Југославију и Србе ради својих интереса и за рачун муслимана у бившој југословенској републици Босни и Херцеговини.

„европско-демократска“) тог британског новинара се одлучно уочавају кроз шаблонски начин приказивања догађаја и кроз интериоризацију сада већ класичних западних клишеа у тумачењу збивања на просторима претходне Југославије. На пример, када говори о избеглицама из бивше Босне и Херцеговине, Ед Валијама наводи да је два милиона људи напустило своје домове и да је скоро четвртина тих избеглица у Хрватској, даје прецизне бројке о томе колико су избеглица примиле поједине западне земље, али нигде не наводи да у СР Југославији има више од 600.000 избеглица, као ни чињеницу да је већина избеглица остала на територији Босне и Херцеговине. Исто је и с бројем жртава грађанског рата у бившој југословенској републици Босни и Херцеговини. Наводи да је погинуло око 200.000 људи (Валијамијев „сведок“ Сенада Креско каже да је погинуло скоро 300.000 људи), уз индиректну импликацију да су то углавном муслимани.¹³ Али, то је број који муслиманско руководство из Сарајева наводи већ од другог месеца рата и нема никакве сумње да је он вишеструко увећан – интересантно је да влада Алије Изетбеговића још није променила податак о 200.000 погинулих, без обзира на то што су протекле скоро три ратне године од времена када је он први пут наведен.

При свему томе, за Еда Валијамија су најмање важне чињенице и он, заправо, прилагођава стварност својим политичким и идеолошким предрасудама. На пример, меша датуме појединих догађаја и „записује“ их онако како му највише одговара да би доказао своје ставове и закључке. Према њему, једини страни плаћеници на просторима Босне и Херцеговине су Руси и Румуни, о чему су га детаљно обавестили муслимански команданти (тек узгред се помињу „муџахедини“ и неки „добровољци“ на хрватској страни). Милан Панић остаје у читавој књижи „председник крње Југославије“, а сигурно је да један озбиљни новинар не може себи да дозволи да не зна ко је премијер, а ко председник. За Еда Валијамија су изјаве појединих „неименованих Муслимана“ апсолутни докази које и није потребно проверавати. Исто-времено, највишим политичким представницима Југославије и српског народа у бившој Босни и Херцеговини приписује изјаве које ни најнаивнији политичари не би давали, поготову што су оне својеврсно

¹³ Као најцеловитије извештаје о броју жртава у појединим регионима Ед Валијама помиње извештаје тима америчког сената из августа 1992. године. У њима се наводи да су муслимани „очишћени“ са 70 одсто територије Босне и Херцеговине. Експерти америчког сената су, наводно, тада утврдили да је само у пограничним босанским подручјима са Србијом убијено више од 35.000 људи до краја јуна 1992, дакле за непуна три месеца грађанског рата. Такве извештаје, који очигледно нису засновани на чињеницама, већ на непровереним исказима представника једне стране у сукобу и искоришћени у (америчке) политичко-пропагандне сврхе, Ед Валијама узима као крунске доказе за своје тезе, закључке и ставове. Тешко је поверовати да се било ко сада сећа таквих извештаја различитих тимова и експерата који су посећивали бившу југословенску републику Босну и Херцеговину у протеклом периоду.

оцрњивање сопственог народа.¹⁴ У књизи се, исто тако, с очигледним негативним емотивним набојем говори о српским војницима (нејасно је како они уопште могу да добију неку битку ако су Валијаџијеви описи тачни), као и о „српској мржњи“ према муслиманима и о „српском страху“ од Хрвата. А, када је реч о Србији, она се за Еда Валијаџија већ распала („без обзира на Милошевићеву моћ и бруталност његових људи на бојном пољу“). Ипак, вероватно су најслабији делови Валијаџијеве књиге поглавља у којима се бави историјом Босне и Херцеговине. Аутор претенциозно, често игнорантски надобудно и скоро без икаквог познавања тумачи вишевековна збивања на тим просторима. При томе, јасно је да се ради о класичном пропагандном раду у корист муслиманске стране и ради реализације интереса појединих западних центара моћи. Ако се пажљивије прочитају фусноте у Валијаџијевој књизи, може се утврдити да је (квази)историјска литература коју је он користио исцрпљена у две књиге муслиманских идеолога – *Пољопривреда у Босни и Херцеговини* Мустафе Имамовића и *Босна и Босанци* Мустафе Имамовића и Русмира Махмутџаџића.¹⁵

Колико се далеко иде у „прекрајању историје“ може да се види и по томе што Ед Валијаџи прихвата тумачење да је Први српски устанак представљао, заправо, „етничко чишћење Муслимана“, при чему користи и неке сумњиве цитате из дела Стојана Новаковића. За њега су, на пример, „муслимански земљопоседници запошљавали (а, не тлачили и убијали – прим. О.П.) српске кметове“, а за време Аустро-Угарске муслимански сељаци су прихватили систем искупљивања из кметства, док су „српски сељаци испољавали тенденције да остану у средњовековној структури“. Сигурно је да би се тешко могао пронаћи неки озбиљнији историчар у читавом свету који се не би насмејао таквом објашњењу

¹⁴ У књизи се, на пример, наводи потпуно неуверљива изјава неког Милоша из кругова блиских руководства босанских Срба. Тај „Милош“ каже, ни мање – ни више, да је „добар Муслиман само мртав Муслиман; да су Муслиманке дроље и курве; Муслимани праве децу као животиње, једна Муслиманка их рађа по десеторо; боре се за земљу која ће се протезати од Сарајева до Техерана, за земљу у којој ће наше жене носити чадоре, где ће постојати многожество...“ Ед Валијаџи превиђа само једну ствар – национални екстремизам и шовинизам није својствен Србима, мада то не значи да нема појединаца који заговарају и такве идеје.

¹⁵ Ради се о делима која имају релативно малу научну вредност и која су више на граници између идеолошко-публицистичких дела и научних анализа. Већина научних података у тим делима је произвољно и селективно обрађена, уз недовољно упоредно коришћење многих извора и ауторских радова о историји Босне и Херцеговине. Мустафа Имамовић је бивши професор београдског правног факултета и његови („историјски“) радови су послужили за утемељивање националистичког програма босанских муслимана. Почетком деведесетих година, он је доказивао, поред осталог, да је у Другом светском рату извршен геноцид над 130.000 муслимана од стране српских партизана („Гласник“, часопис југословенске исламске верске заједнице, бр. 1–2, 1990). Своје тезе о аутохтоном пореклу босанских муслимана и о томе да су муслимани пре Срба живели на просторима Босне и Херцеговине Мустафа Имамовић је недавно сажето образлагао на једној међународној конференцији у Техерану (Детаљније „Студент“, бр. 19 од 15. октобра 1994, у чланку Мирослава Познића *Фундаменталистичко посидело у Техерану*).

„развоја“ социјалне структуре у Босни и Херцеговини. А, „крупски закључак“ Еда Валијамија је бесмислена тврдња да су Срби, у ствари, насељени у Босни и Херцеговини у периоду између два светска рата. Када се прочитају такве бесмислице у књизи *Доба у паклу*, лако се стиче утисак да је књига Еда Валијамија пример коришћења методе „стварања и прекрајања историје“, о којој је говорио чувени британски творац антиутопије Џорџ Орвел у својој књизи „1984“.¹⁶

На линији актуелне муслиманске политике је и Валијамијев закључак да „постоје босански идентитет и карактер који превазилазе разлике које постоје међу народима“. Постоји, дакле, идеолошко-политичка основа за реализацију идеје Алије Изетбеговића о унитарној Босни и Херцеговини. А да би се разумела садашња ситуација у бившој Босни и Херцеговини, морамо се подсетити да је основни политички концепт на којем је почивало одвајање Босне и Херцеговине од Југославије био концепт тзв. грађанске (анационалне) државе. Неки аутори наглашавају да је то, заправо, био онај лепо упаковани поклон Западу Балкану – исламска држава. Варијабла у тој геополитичкој „игри“ биле су демографске промене (природни прираштај код муслиманског ентитета у Босни и Херцеговини), што је у једном процесу требало да доведе до мајоризације и стварања исламске државе на просторима те некадашње југословенске републике. У истој функцији је била и (муслиманска) идеја о тзв. босанској нацији. Она је требало да се користи са двоструком наменом – да се покаже постојање српске агресије на просторима бивше југословенске републике Босне и Херцеговине и да се лукаво неутралише сваки потенцијални анимозитет према исламском чиниоцу на Балкану и, шире, у Европи. Концепт „босанске нације“ је требало да служи и као идеолошка и политичка платформа на којој би се изградили нови облици повезивања између исламских ентитета на просторима СФР Југославије. Трећи аспект те политичке платформе руководства босанских муслимана (која је несумњиво израђена у сарадњи са неким међународним центрима моћи, што уосталом показује и садашњи развој догађаја) био је захтев за страну војну интервенцију (директно или кроз укидање ембарга на испоруке оружја) против Југославије и српског народа у Републици Српској и Републици Српској Крајини. На том захтеву руководство босанских муслимана „јаше“ од првих дана грађанског рата у тој сецесионистичкој југословенској републици.¹⁷ То је и контекст у којем Ед Валијами објашњава узроке рата у Босни и Херцеговини, „рата који се води у време када се рађа Нови светски

¹⁶ Ако се чак и превиде квалификације као што је, на пример, она да су „партизански ослободиоци парадирали по Сарајеву 1945. године“, Валијамијева тумачења ситуације у претходној Југославији типичан су пример новинарске анализе кроз „идеолошко-политичке наочари“. За стручњака као што је Валијами „титоизам је био више техника него идеологија“, због чега су, по њему, Срби били несразмерно више заступљени у корумпираном државном и партијском апарату од муслимана и Хрвата.

¹⁷ Видети излагање О. Потежице *Утицај исламског фактора на Балкану у пост-хладноратовском свету* на међународном научном скупу у „Сава-центру“ у оквиру Београдског фестивала духовно блиских народа јула 1994.

поредак, рата за који нам се чини као да долази из неке друге епохе“.¹⁸ Наводи, такође, да је рат у Босни сурово једноставан, без обзира на то што се води у непроходним лавиринтима балканске историје. „Србија и Хрватска покушавају да успоставе своје средњовековне границе са модерним оружјем у хаосу пост-комунистичке Европе – тамо где се ове границе сударају, долази или до рата или до компромиса“, наводи Ед Валијама, наглашавајући да постоји и трећи народ (босански муслимани – Словени), који не припада ни Хрватској, ни Србији, већ чини већину у Босни и Херцеговини.¹⁹ Коначно, када се ради о муслиманима, наводи бесмислене тврдње да они у бившој југословенској републици Босни и Херцеговини заправо и не знају шта је ислам (а, то им је најбитнија одредница националног идентитета – прим. О.П.), као и закључак да је исламски идентитет код муслимана у бившој Босни и Херцеговини ојачао зато што је Запад изневерио њихове наде и зато што их је издао и продао (ради лажних компромиса и „мира у кући“).²⁰

Није тешко закључити да су ти ставови новинарска симплификација и политичко подметање, без довољног познавања чињеница о разбијању СФР Југославије или уз намерно извртање тих чињеница. Јер, Ед Валијама ниједном једином речју не помиње насилну хрватску сецесију од Југославије, исто као што не помиње ни то да Срби нису хтели да напусте Југославију.²¹ Превиђа, такође, и да су босански муслимани извели насилну сецесију, уз помоћ својих хрватских „савезника“. Да ли

¹⁸ Ед Валијама наводи да се „Европа уљуљкавала у својем економском јединству и довршавању славља због тријумфа западне демократије на проширеном пост-комунистичком континенту када је морала да се суочи са Босном, првим озбиљним тестом европске политичке и моралне чврстине и нове војне улоге“.

¹⁹ У том смислу, Ед Валијама рат у бившој југословенској републици Босни и Херцеговини описује као „рат мапа“ или као „рат народа“. Резултат националистичких идеја Срба и Хрвата је, према тој књизи, „потпуно прање мозга припадника ових народа ратом“.

²⁰ Ед Валијама се максимално, али неуспело труди да оспори постојање било каквих изворних фундаменталистичких опредељења код босанских муслимана. Он, чак, на пример, тумачи дела Алије Изетбеговића (*Исламска декларација и Ислам између Истока и Запада*) као израз његових опредељења за „моралну обнову у исламском свету“ и за очување целовитог мултикултурног карактера Босне и Херцеговине. Таква „тумачења“ није тешко оповргнути једноставним питањем због чега, када је Алија Изетбеговић толики заговорник мултикултурног концепта, није бивша југословенска република Босна и Херцеговина остала у мултикултурној Југославији, него се насилно одвојила.

²¹ Али, Ед Валијама наводи да за „Србе Други светски рат, у ствари, није био никада завршен – било је само питање правог тренутка када ће они поново да отпочну тај рат“. С друге стране, у књизи се наводи да су бивши комунисти из претходне Југославије прихватили и институционализовали национализам само да би обезбедили своје преживљавање. Наравно, ту се у први план ставља Србија, по већ добро познатом клишеу са Запада. Ту тезу уопште није тешко аргументовано разградити и, више као пример, може се поменути да је најпознатији амерички дневник „Њујорк тајмс“, средином 1991. године, објавио уводник у којем се закључује да је „национализам једино средство којим се могу разградити окошталe комунистичке структуре у Источној Европи“. Тај уводник у потпуности објашњава, с једне стране, улогу Запада у појављивању и учвршћивању десничарских националистичких режима у земљама источне Европе и у већини сецесионистичких република раније Југославије (што је и довело до грађанског рата), као и неке наводне разлоге жестоких притисака, с друге стране, на Југославију и Србију.

је уопште потребно подсећати на чувене речи Алије Изетбеговића: „Жртвоваћу мир за независност Босне и Херцеговине“ (наравно, на рачун српског народа)? Коначно, зар није очигледан пример „двоструких стандарда“ Запада упоређивање подршке Хрватима и муслиманима да се насилно одвоје од Југославије и суровог супротстављања Србима када траже своју равноправност и право на самоопредељење. Тешко је, заиста поверовати да ће унитарна Босна и Херцеговина (и поред „босанског идентитета“ о којем Валијама неубедљиво говори) моћи да опстане ако је претходна Југославија била тако брутално и тако трагично разбијена.

За Еда Валијамаја подела бивше југословенске републике Босне и Херцеговине представља оживљавање фашизма, а иста је и цена успостављања мира на просторима те сецесионистичке републике. Међутим, он не долази до закључка да је основни облик испољавања фашизма у нелегалној сецесији Хрвата и муслимана и у „двоструким аршинима“ Запада. Коначно, за аутора књиге *Доба у паклу* антисрпски савез између муслимана и Хрвата је „природан“, а он се обрушава на Хрвате (мада ни тада према Хрватима нема идеолошко-политичке острашћености као према Србима) само онда када њихова политика није усклађена с политиком муслимана (као директних експонената неких центара моћи у Америци). Дакле, када није усклађена с интересима светских „господара рата“. Критичност према Хрватима испољава само на основу критеријума политичке подршке муслиманском руководству у Сарајеву, а свако самостално испољавање хрватских интереса доживљава као „забијање ножа у леђа“ босанским муслиманима. На пример, када Ед Валијама говори да су сви мировни планови били прохрватски, када говори о фашистичким тенденцијама у Хрватској и међу Хрватима у бившој југословенској републици Босни и Херцеговини, када исмева превару са Међугорјем или у описивању Туђмановог ревизионизма у његовим историјским делима (посебно о Јасеновцу).

Ипак, као и већина „аналитичара“ из новинарског „оркестра“, Ед Валијама у средиште свог приступа ставља сусрет председника Србије Слободана Милошевића и генерала Фрање Туђмана у Карађорђеву 1991. године, на којем је, наводно, договорена подела републике Босне и Херцеговине. За аутора књиге *Доба у паклу* као да уопште није важно што су сами догађаји у Босни и Херцеговини показали да је тај наводни „договор“ потпуно нетачан. Довољно је само видети пакт о заједничкој одбрани Хрвата и муслимана, који је почетком марта 1995. потписан у Загребу да би се схватило о каквим се манипулацијама ради. А закључак је јасан – Срби су криви и за хрватски национализам и за њихову политику. Ед Валијама прави чак (с јасним политичким критеријумима) и разлике у масакрима, уз њихове прецизне градације – за њега су најстрашнији масакри иза којих наводно стоје Срби, затим они које су починили Хрвати, а тек узгред се помињу злочини муслиманских

фундаменталиста. Тај приступ важи и за укупно Валијамијево сагледавање „кривице“ народа у бившој југословенској републици Босни и Херцеговини – Срби су увек „криви“, муслимани скоро никада нису „криви“ (мада се због различитих разлога и према њима мора направити критичка дистанца), а Хрвати су увек „криви“ када се њихови ставови разликују од муслиманских ставова. Из свега тога није тешко закључити да су ставови Еда Валијамија исти са ставовима милитантних политичких кругова на Западу, који заговарају најрадикалнија решења југословенске кризе – војну интервенцију НАТО-а против Срба и укидање ембарга на испоруке оружја босанским муслиманима (и Хрватима), што би значило легализацију стране војне интервенције на просторима претходне Југославије.²² Војни пораз Срба ради успостављања „демократије“²³ и „новог светског поретка“ једини је критеријум Еда Валијамија, и читава његова књига је, заправо, подређена пропагирању неопходности радикалног антисрпског решења кризе на просторима претходне Југославије. Ед Валијами је потпуно свестан значаја кризе на просторима претходне Југославије у глобалним кретањима и у успостављању хегемоније и доминације Запада у савременом свету. Он је веома критичан и према свим политичарима у западним земљама који заговарају решење кризе на просторима претходне Југославије преговорима и дипломатским средствима, а не војном интервенцијом. У књизи се, на пример, користи познати и острашћени политички „речник“ тзв. јастребова новог светског поретка да је Запад издао босанске муслимане, да се савремени европски политичари понашају као британски премијер Невил Чемберлен у Минхену 1938. године, када је попустио пред Хитлеровим захтевима, и слично.

Приче Еда Валијамија о „етничком чишћењу“ су само у функцији остваривања наведених политичких ставова. Те приче су засноване на неистинама, с понеким „зрнцем“ истине, али је очигледно настојање да буду што убедљивије, како би се остварили наведени прецизни политички циљеви. Због тога је књига Еда Валијамија *Доба у паклу* комбинација унапред припремљене пропагандно-политичке грађе и „утисака“ аутора књиге стечених приликом боравака на просторима те сецесионистичке југословенске републике.

„Свака дипломатска иницијатива, обично од стране САД, да се ефикасно интервенише и да се заустави сламање тек рођене демократије

²² У књизи се наводи да је Алија Изетбеговић упутио први захтев за страну војну интервенцију још априла 1992, као и генеза тих захтева руководства босанских муслимана. Исто тако, даје се и генеза „одговора“ Запада на те захтеве.

²³ Интересантни су описи Еда Валијамија „независног“ Радио-Зида и активности Здравка Гребача у Сарајеву. Преноси се позната флоскула о Сарајеву као граду који је подељен зидом (очигледна алузија на Берлински зид). Јасно је да је Здравко Гребач један од „играча“ Запада у Сарајеву, „играча“ каквих Запад има у свим бившим југословенским републикама, и због тога није чудно што Ед Валијами посвећује толико простора том облику испољавања „грађанског духа“ „демократије“ и „независног мишљења“.

у Босни и Херцеговини и трагедија Муслимана била је подривена и спречена од стране Европске уније (пре свега Велике Британије) и Русије“, наводи се у књизи Еда Валијамија. „Устав новог светског поретка, само две године пошто је амерички председник Џорџ Буш употребио тај израз после ослобађања Кувајта, претворило се у Босни и Херцеговини у мртво слово на папиру“, каже острашћено и ожаловљено Ед Валијама. А то су и његови основни политички закључци, које патетично преноси својим читаоцима – „ми који смо одрасли у годинама после пораза Трећег рајха, који смо ишли у будућност са надом и који смо веровали да историјски страхови неће победити, остали смо, преко рата у Босни, на примерима ратова наших родитеља, јер је Босна очигледно издата и продата“. Дакле, треба разбити Југославију и Србе да би процветало „демократско“ цвеће и да би Европа имала будућност. Тешко је поверовати у такве закључке, као да историја није довољно научила оне који су, због својих империјалистичких циљева и колонијалних аспирација, исто говорили и пре сто и пре педесет година.

Да би се схватила књига Еда Валијамија треба цитирати један чланак који је објављен 1994. године у британском листу „Индипендент“. „Новинари овде у Босни стварају свој сопствени дух и приступ, оцењује један представник Уједињених нација у Сарајеву. Највише се пише да би се оправдала неопходност војне интервенције против Срба – што је и стратегија владе у Сарајеву. То постаје снажно лично опредељење, прави крсташки рат, што је у супротности са истинским професионалним стандардима“, наводи се у том британском листу.²⁴

Недавно је амерички политиколог Питер Брук, у једном чланку у часопису „Форин полиси“, указао на то да је „светско новинарство доживело свој крах на Балкану“. Када је реч о збивањима на просторима претходне Југославије, западна штампа је лагала, искривљивала чињенице, пуштала једностране анализе, уз испољавање потпуног неразумевања збивања, указује Питер Брук. С друге стране, до сличних закључака је дошао и немачки аутор Клаус Битерман, у својој књизи *Србија мора умрети*, стављајући у први план велике негативне ефекте немачке спољне политике кроз средства масовног комуницирања у разбијању претходне Југославије.²⁵ Мало је важно, при томе, да ли су западни медији били у функцији спољнополитичких интереса западних земаља или је спољна политика западних земаља била у функцији западних медија, јер се ради о лажној дилеми. Резултат је несумњиво исти у оба случаја. У том смислу, књига Еда Валијамија *Доба у паклу – објашњење рата у Босни* права је потврда наведених закључака Питера Брука

²⁴ Видети уводни текст *Медијска контаминација* Животе Ивановића у књизи *Медијски рат – Срби у средишту*, Београд, 1995, у издању Министарства информација Републике Србије и Танјуга.

²⁵ Наведено према књизи *Медијски рат – Срби у средишту*.

о „краху светског новинарства на Балкану“,²⁶ односно о претварању новинарства у своју супротност. Књига Еда Валијамија је за нас интересантна јер открива методологију једностраног приступа западних медија у вези с југословенском кризом, као и суштину медијског рата који се води против Југославије и српског народа. Јасно је да Југославија и српски народ нису имали никакву могућност у медијском рату који се против њих водио, јер су иза различитих новинарских „оркестара“ стајале моћне државне машинерије западних земаља. Дакле, Југославија и Србија нису изгубиле медијски рат, а понајмање је то било „због наше неспособности“ како се често наводи, јер нису ни учествовале у том медијском рату – били смо његова трагична жртва.

Наше једино оружје у борби против лажи „господара рата“ била је и остала је истина, која пре или касније мора да победи. Поред медијске трагедије коју смо доживели, истина и време ипак раде за Југославију и српски народ.

²⁶ Недавно је на Коларчевом народном универзитету учињен занимљив покушај да се представе и анализирају различите стране књиге о кризи на просторима претходне Југославије, као и да о њиховим нетачностима и једностраностима свој суд кажу наши публицисти и научници како те књиге не би остала једина (и важећа) сведочанства о збивањима на просторима претходне Југославије.